

vervangt de aanduidingen ‘loca’ en ‘terras’ van Lucanus. Het woord ‘domus’ wordt in het antieke Latijn regelmatig toegepast op de nesten van dieren - Vergilius gebruikt het zowel in de *Georgica* als in de *Aeneis* voor de nesten van vogels -, maar alleen door Silius Italicus (VI,149) op dat van een slang, nl. de geweldige *serpens* waarmee de Romeinse consul Regulus in de eerste Punische oorlog in Africa zou hebben gevochten: ‘intus dira domus ... / ... serpens centum porrectus in ulnas/ letalem ripam et lucos habitabat Avernos.’

Het zilveren epos *Punica* van Silius Italicus is een werk dat naar genre en inhoud sterke overeenkomst met de *Africa* vertoont. Algemeen wordt echter aangenomen dat het eerst na de dood van Petrarca is herontdekt en dat deze het dus niet kan hebben gelezen. Uit nauwkeurige analyse van de *Africa* blijkt evenwel dat de (soms woordelijke) overeenkomsten tussen beide werken niet te verklaren zijn uit het gebruik van gemeenschappelijke bronnen, zoals in het verleden wel is aangenomen, en zo talrijk zijn dat ze evenmin aan het toeval kunnen worden toegeschreven. Het aantal overeenkomsten tussen de *Africa* en de *Punica* is zelfs zo groot dat zij in verschillende categorieën kunnen worden onderverdeeld. Één van deze categorieën bestaat uit woorden in ongewone contexten en dientengevolge ongewone betekenisuances, die men vóór Petrarca uitsluitend bij Silius aantreft. Tot deze categorie behoort het substantief ‘domus’ in de betekenis van ‘slangennest’, zodat de slang in boek II van de *Africa* dus eveneens een - zij het bescheiden - rol speelt in wat ik in de Inleiding van mijn proefschrift ‘de kwestie Silius Italicus’ heb genoemd.

***Res Gestae sive Amores* (Alexander Smarius)**

Wie heden ten dage in het Latijn schrijft, hangt enigszins in het luchtledige. Dat is niet omdat het Latijn weinig meer wordt onderwezen. Het heeft met iets anders te maken.

Onder de noemer *Neolatinitas* valt het Latijn dat geschreven is vanaf de Renaissance. Maar de periode van het Neolatijn eindigt in de zeventiende en achttiende eeuw, omdat schrijven in het Latijn op dat moment al lang niet meer noodzakelijk of zelfs wenselijk is. Het Latijn van nu noemt men de *Novissima Latinitas*. Deze nieuwste of laatste Latiniteit is in dit opzicht duidelijk anders dan de Neolatinitas, dat schrijvers in het Latijn niet tot een groep, school of stroming behoren, maar fanatieke eenlingen zijn. Om die reden hangt de literatuur van de *Novissima Latinitas* als los zand aan

elkaar. Schrijvers zijn veelal eclecticici die hun keuze maken uit de grabbelton van twee millennia Latijnse literatuur. Maar nu Latijnse scholen ontbreken, nu Latijnse schrijvers geen of weinig contact met elkaar hebben, is er als het ware geen toezicht op kwaliteit: iedereen die het voor elkaar krijgt een zin in een Latijnse hexameter te proppen, is al gauw een grote jongen.

In deze bijdrage wil ik iets vertellen over mijn Latijnse gedichten. Ik wil een van mijn gedichten hierbij publiceren, maar eerst vertellen wat mijn ideeën zijn ten aanzien van Latijnse poëzie. Het is onvermijdelijk dat ik daarbij stelling neem tegen nieuwlicherij.

Wie in het Latijn schrijft, kiest voor een taal die lang geleden een toonaangevende standaard is geworden. De literatuur van de eerste eeuw voor Christus heeft deze taal klassiek gemaakt. Wie haar kiest als spreekbuis, moet dan ook kiezen voor dezelfde soorten of genres literatuur die haar in die eerste eeuw groot hebben gemaakt. De uitdaging ligt in het geven van een nieuwe invulling aan oude genres. Anders heeft het schrijven in een klassieke taal gewoon geen zin.

De invoering van moderne neologismen in het Latijn berust, zo niet op armoede dan toch op een vergissing. Fracastoro, die grote 16e-eeuwse Vergiliaan, heeft met zijn vermaarde beschrijving van een kanonschot in zuiver klassieke hexameters bewezen dat het klassiek-Latijnse vocabulair ruim voldoende is om al wat vermeldenswaard is te verwoorden. En bovendien, waarom zou een *birota* ('fiets') mijn gedichten verrijken? De setting van een gedicht wordt er juist mooier door, als ik lieg dat ik mij op een *equus* voortbeweeg. Anders gezegd: in mijn poëzie mag een spiegel wel van glas zijn in plaats van metaal, maar niet van plastic.

Wat ik tot nu toe verwoord heb, is louter purisme. Je ontkomt ook niet aan purisme, nu dank zij zoveel naslagwerk vrij precies bekend is welke woorden voor een Romein wel en welke niet poëtisch zijn. Voor mij zijn er slechts twee redenen waarom ik ervoor gekozen heb gedichten in het Latijn te schrijven. De eerste reden is dat ik de variabele cadans van de hexameter onweerstaanbaar meeslepend vind. De tweede reden is dat één bepaalde dichtvorm in het Latijn ooit tot een ongekend hoogtepunt is ontwikkeld: de elegie. Ik ga voorbij aan de ontstaansgeschiedenis van de elegie als ik zeg dat zij de perfecte versmelting is van twee volstrekt tegenstrijdige dichtvormen. Epiek en epigram komen samen in de elegie en geven haar grote flexibiliteit. De elegie biedt ruimte aan een vertelling, aan een bede, aan een monoloog of dialoog; een elegie

kan een boertig verhaal zijn of een zwaarmoedige beschouwing; een elegie biedt ruimte aan een vergelijking die heroïsch of juist speels is; in een elegie passen korte, epigrammatische aforismen die een lopend verhaal zonder probleem kunnen onderbreken. Ieder couplet van lange en korte regel is een eenheid: het is de kunst er op het juiste moment voor te kiezen een couplet deel te laten uitmaken van de omliggende coupletten, of het er juist door een verrassende wending uit te laten springen.

Ik had het zojuist over eclecticisme, over de grabbelton van de Latijnse literatuur. Ikzelf vind het maar niets als allerlei genres en metra door elkaar worden gemikt. Wel vind ik het leerzaam om te zien hoe een bepaald genre in verschillende tijden tot uiting is gekomen. De elegie bleek in de Romeinse literatuur slechts een paar decennia levensvatbaar, maar in latere tijd zijn er zoveel Latijnse dichters geweest die zich gewaagd hebben aan de elegie, dat er genoeg voorbeelden zijn van hoe het wel, en hoe het niet moet. Uit al deze eeuwen wil ik mijn grote voorbeelden graag even noemen.

Van de Romeinen is Propertius in mijn ogen de grootste elegieschrijver. Hij verwoordt Catulliaanse passie in een geperfectioneerde dichtvorm; zijn zelfspot is zo aandoenlijk dat je zijn moeilijke geleerdheid op de koop toe neemt. Zijn jongere tijdgenoot Ovidius is ondanks zijn weinig serieuze fratsen een dichter waar je niet omheen kunt omdat zijn incidentele genialiteit zo groot is. Van de Middeleeuwen trof mij de roerende wijze waarop de zesde-eeuwse Maximianus zijn persona als meelijwekkende, impotente bejaarde voorstelde. Bij het ontluiken van de Renaissance zijn de schaamteloze experimenten van Beccadelli leerzaam en af en toe vermakelijk. Zijn leerling Pontano is van de Quattrocento-dichters de meester in het schetsen van zinderende erotiek, maar hij en de meesten van zijn tijdgenoten zijn meestal te speels en te breedsprakig om ons van elegische *ardor* te overtuigen. Hun erfgenaam, onze eigen Janus Secundus, de tijdgenoot van Erasmus, is in dat opzicht een eloquent dichter. De grote kunst van Secundus is in mijn ogen het gemak waarmee hij bestaande mythen vanuit geheel nieuwe invalshoeken opnieuw vertelt. Hij gaf me daarmee het besef dat het verwijzen naar mythen geen lege geleerddeinerij mag zijn, maar een functioneel alternatief voor het overbrengen van indrukken en gevoelens die voor iedereen te begrijpen moeten zijn. Dat ligt natuurlijk voor de hand.

Van groot belang in een verzameling van liefdeselegieën is dat de lyrische ik voor de lezer langzaamaan een gezicht krijgt. In de eeuwenoude discussie over in hoeverre de lyrische ik samenvalt met de dichter wil ik me niet mengen. Voor mij geldt

eenvoudigweg dat ik een narratief kader creëer dat gebaseerd is op een mengsel van feit en fictie. Binnen dat kader reageert de lyrische ik op een bepaalde manier op bepaalde gebeurtenissen. Die ik is dan of een persoonlijkheid die ik mezelf zou willen toedichten, of juist een karikatuur, afhankelijk van de stemming van het gedicht.

Ik wil nu graag een gedicht als voorbeeld aanhalen. Het concept *imitatio* en *aemulatio* houdt in, dat je een traditioneel gegeven nieuw leven inblaast of tegenspreekt. Ik heb het laatste willen doen door de lyrische ik te laten reageren op een oud thema dat ikzelf, als kind van mijn eigen tijd, nogal naar vind. In veel liefdesgedichten probeert een afgewezen minnaar zijn beminde kwetsend te overreden door te zeggen: 'Wil je me niet? Maar nu ben je nog mooi. Straks ben je oud en lelijk, wil niemand je meer en krijg je spijt dat je mij nu hebt afgewezen.' Een egoïstisch argument dat afkomstig is uit Griekse knapenpoëzie. Horatius heeft zich eraan bezondigd, en, helaas, ook Propertius. Zo'n minnaar wil ik niet in mijn poëzie. Hij mag wel een macho zijn, maar moet wel een aardige macho zijn.

In de titel van het gedicht herkent u misschien een citaat van Horatius. Het gedicht bevat snuffjes Propertius, Ovidius en Pontano, maar voor de goede verstaander is het feitelijk gewoon een uitwerking van het aloude 'ik hou van jou en ik blijf je trouw'.

Anus et tamen...

Laura suum metuit ne sim spreturus amorem,
in me perfidiae crimina vana parat,
prima simul fronti vestigia panderit aetas:
anxia sic speculi se terit ante vitrum.
Tam levis ista tibi constans mea cura videtur,
ut longaeva mihi copula rupta foret?
Baucida non alia voluit mutare Philemon,
sed magis aetatis dura tulere pares,
non vel adulterio teneros quae cesserat annos
Tyndarida Atridae displicuisse ferunt,
me quoque fata prius rapient quam taedia norim,
quamquam non erimus qui sumus, ardor erit.

Si nudo crispas mutarit frigore crines,
 sive senecta meum texerit alba caput,
 sive ducem baculum titubantia crura sequentur,
 pectus et insolitum tussis acerba premet,
 cum fugiet merito visum me quaeque puella
 (pars melior nostri sit modo sospes adhuc),
 tunc etiam ante fores (licet et patefeceris) exul
 blanda tibi rauca carmina voce canam,
 tunc etiam mea labra tuis rugosa labellis
 adiungam et tremula blandiar usque manu.
 Te licet imminuant praesentis damna figurae,
 et licet ostendat tempus in ore notas,
 turpia me pariter tunc et formosa latebunt:
 lumina defuerint, acria ut ante, diu.
 Dum modo tu non me contemnas ipsa senilem,
 cura senectutis non erit ulla mihi.

Un exemplaire du De Revolutionibus de Copernic, annoté par Gemma Frisius
(Fernand Hallyn)

Gemma Frisius (1507-1555), l'astronome et cosmographe frison qui a vécu à Louvain, a lu le *De Revolutionibus* dès sa parution, comme en témoignent les références dans le *De Radio astronomico et geometrico*, publié en 1545. Ses notes de lecture personnelles sont conservées dans un exemplaire du *De Revolutionibus* conservé à la Bibliothèque Provinciale de Frise à Leeuwarden¹¹. Une édition de ces annotations est en préparation, dont j'essayerai d'évoquer ici les problèmes philologiques et l'intérêt scientifique.

Pour commencer, rien ne prouve que cet exemplaire ait vraiment été utilisé par Gemma lui-même. Le livre a appartenu à un certain Renier Broersma, un autre Frison, originaire de Sneek, immatriculé à l'Université de Louvain le 13 juillet 1555, c'est-à-dire quelques semaines après la mort de Gemma. Son nom figure sur la page de

¹¹Je dois la connaissance de cet exemplaire, et les premières informations sur lui, à une communication écrite d'Owen Gingerich (Harvard University), que je remercie vivement.